

героите си в двора на български нотабили и това е естествено, ала подобно на Йокаи с етнографска точност описва чудесния задушевен и поетичен свят на заможен чорбаджия в навечерието на въстанието. И картината на тоя изпълнен с щастливо жужене кошер е наситена с национални багри: *„Тая прохладна майска вечер чорбаджи Марко, гологлав, по халат, вечеряше с челядта си на двора. Господарската трапеза беше сложена, както по обикновение, под лозата, между бистрия и студен чучур на барата, който като лястовичка пееше дения и нощя, и между високите бухлати чимишири, що се тъмнееха край зида, зиме и лете все зелени. Фенерът светеше, окачен на клончето на едно люляково дръвче, което приятелски надвисваше миризливите си люлеки над главите на челядта.“*

Йокаи и Вазов не обрисуват с точност събитията от своята родна история, те изобразяват не суровата действителност, а небесното ѝ подобие, въздигнато в сферата на поезията. За тях националното освобождение и въстанието са само материал, който те преработват според своите представи, и се отдалечават от истината. Те са певци на националното единение. За тях и назадничавостта е простимо прегрешение в сравнение със смъртния грях на родоотстъпничеството.

И в двата романа може да се открие характерна двойственост, произтичаща от личността на техните автори: преплитането на поетична приказност и действителност, на илюзия и реалност. Типичните им образи са бляскави хероси, които ту са прекалено близо до обикновения човек, ту са прекалено идеализирани. На пръв поглед не виждаме в това никакъв поетичен производ, но в романтиката и на двамата автори наред с възторга има и опиянение, което води до известно насилване на историческата действителност. Това, което правят Йокаи между 1820 и 1850 и Вазов от 1876 до 1894, е блестящ пример за митотворчество и национална самозаблуда. Те са закачили литературата на вимето на мита. Тази многообхватна митология в романите „Синовете на човека с каменно сърце“ и „Под игото“ всъщност се гради не толкова на конкретните събития от освободителната борба и въстанието, а по-скоро на визията, която отделни епизоди от историята са създали във въображението на Йокаи и Вазов. Митът така е омагьосал действителността, че и до днес виждаме единствено през призмата на този мираж унгарската освободителна борба и българското въстание. По тоя начин те получават ново внушение. Те превръщат гибелта в героична победа. Тъкмо това налага да си представим само какво биха писали Петьофи за освободителната борба и Ботев за въстанието, ако бяха останали живи! Това – което и Захари Стоянов. Нека сравним картината, с която Захари Стоянов добросъвестно описва въстанието в своята същина, със съвършено различната, която ни е оставил Вазов след одеското си митотворчество в романа „Под игото“!

Очевидно „Под игото“ е пример и за това до каква степен емигрантското мислене може да отвлече човека от трезвата преценка за живота. Дори в букурещките съчинения на Ботев могат да се открият характерните за емигрантското светоусещане „изопачаване“, „емигрантско късогледство“: отъждествяването на бляновете и мечтите с действителността. Докато „Под игото“ се различава от действителността като летящото килимче от истинското, Захари Стоянов инстинктивно попада на наивната и неподправено реалистична жилка на българ-